

CONFERÈNCIA
INAUGURAL

Marc Baldó. Conferenciant.
Foto: Francisco Agudo

Taula de la conferència inaugural.

Foto: Francisco Agudo

ANTONI CHABRET

I

L'ESCOLA HISTÒRICA VALENCIANA

MARC BALDÓ*

¿Com es concebia l'explicació històrica en l'època en que va escriure Chabret? ¿De quines arrels historiogràfiques partia? Contestar preguntes com aquestes (és a dir, contextualitzar l'aportació de Chabret) és l'objectiu d'aquestes pàgines. Partim d'un bon coneixement sobre la vida i l'obra del nostre autor¹. Però, per a copsar el significat de la seua aportació, ens interessa atendre l'evolució de la historiografia valenciana des d'una llarga perspectiva. Així doncs, comentarem els trets bàsics de la historiografia valenciana del segle XVIII, els canvis en la concepció de la història que s'operaren a finals d'aquest segle, el que va suposar el liberalisme, tant per a historiografia general com per a la local i, en fi, caracteritzarem l'escola històrica valenciana, desenvolupada en el darrer quart del segle XIX i primers anys del XX, dins la qual podem incloure a Chabret.

1. *Chabret: metge i historiador de Sagunt*

"Metge per professió, historiador per vocació i saguntí per convenciment ple"². Així ha definit Santiago Bru a Antoni Chabret Fraga. Va viure entre 1846 i

* Universitat de València.

¹ *Braçal*, 14 (1996), número especial dedicat a Chabret, amb articles de S. Bru, P. Viciano, F. Arasa, J. Martínez Rondán, J.A. Millón, on s'inclouen alguns treballs de l'historiador i a més un suplement de la correspondència de Chabret i Manuel Bofarull.

² Santiago Bru i Vidal: "Aproximació al perfil biogràfic d'Antoni Chabret Fraga", *Braçal*, 14, p. 16.

1907. Aquests anys abracen un intens període històric caracteritzat per la consolidació de la societat burgesa. Feta la revolució en la primera meitat del segle XIX, en la segona es consolidava l'ordre capitalista, es desenvolupava l'agricultura comercial, començava la industrialització i donaven els primers passos els nous moviments socials —el republicanisme, la democràcia, els inicials esclats del moviment obrer.

L'obra historiogràfica del nostre autor començà a ser escrita cap a mitjan dels anys setanta del segle passat. El primer treball, "Morvedre avans lo compromís de Casp", es publicà el 1875. L'obra més coneguda de Chabret, *Sagunto, su historia y sus monumentos*, el 1888. Aquest mateix any, Chabret va participar en una publicació d'homenatge al guerriller Josep Romeu. El 1890 apareixia a la revista *El Archivo* —dirigida per Chabàs— un treball sobre "La esclavitud en Sagunto". El 1905, donava a la impremta un treball sobre "Jaime Roig como médico, en su libro 'Spill o Libre de les dònnes'". El 1907, el butlletí de la Reial Acadèmia d'Història li publicava un article sobre "La necrópolis saguntina". Chabret fou, per tant, un historiador del darrer quart del segle passat, moment en que, després de més de seixanta anys de convulsió revolucionària, l'ordre burgès, ja ben assaonat, esdevenia moderat i doctrinari. I també la historiografia.

Era fill de calderers i comerciants (per part de pare) i de propietaris de terres (per part de mare). Estudià al Seminari Conciliar de València, on va entrar en contacte amb Roc Chabàs, però, avançat en aquests estudis, deixà la carrera eclesiàstica per la de medicina, llicenciant-se el 1872, en plena apoteosi de la revolució democràtica. Aquesta mescla de formació humanística, religiosa, científica i conviccions liberals li va durar sempre. Va exercir de metge a Sagunt, va publicar alguns treballs sobre medicina, va escriure articles periodístics sobre temes variats, era afeccionat a la música, també va ser autor d'alguna poesia, i a més, va ser un erudit, un bibliòfil, un esperit curiós per la recerca històrica, per la defensa del patrimoni monumental del seu poble i pel 'foment'. Els intel·lectuals del segle passat (i per suposat, la burgesia) eren fermes defensors del foment. A Chabret —força viva de Sagunt— el trobem darrere de la creació de l'escola d'artesans, de la societat musical, de la societat vitivinícola, de l'estació enològica, de la beneficència local...³. Chabret era un excel·lent representant del món burgès que havia quallat: era un metge humanista, un home cultivat i multifacètic, un erudit puntillós, un entusiasta del progrés; i a més era amic de la plana major de la intel·lectualitat valenciana, començant per Teodor Llorente, Roc Chabàs, Manuel Danvila Collado o Salvador Giner. Es va cartejar amb molts, incloent-se l'historiador renaixentista català i arxiver de la Corona d'Aragó, Manuel Bofarull⁴. L'ambient cultural que va viure, i en el que va participar era el de la renaixença, a la qual va contribuir exhumant documents i filant interpretacions, especialment sobre la història del seu poble, però també escrivint el llibret d'òpera abans esmentat. Un home multifacètic, com tants de la seua època, que estimava el seu país.

³ Ibidem., pp. 13-23.

⁴ *Epistolari (1886-1891) cartes a Manuel de Bofarull i de Sartorio*, a càrrec de Juan Antonio Millón, suplement de *Braçal*, 14.

2. La il·lustració: de la erudició a la interpretació històrica

La il·lustració havia fet arrelar una historiografia local empírica, descriptiva i crítica, però —per regla general— *sense pretensions de síntesi*. Els il·lustrats —i la nòmina d'erudits il·lustrats valencians és d'envergadura (Martí, Ximeno, Galiana, Sales, Teixidor, Mayans, Ponz, Pérez Bayer, Orellana...)— s'havien ocupat de depurar i revisar les notícies que es tenien de 'les coses antigues'. Més que explicar la història, aquests autors feien erudició, comprovaven, depuraven dades, revisaven les cròniques de segles anteriors, plenes d'inexactituds i lleugereses, recavaven documents, repertoris biogràfics, vestigis arqueològics, monedes... I així escrivien compendis, llibres de viatges o tractats sobre "antigüedades", com deien. Els més d'aquests erudits eren eclesiàstics, però no faltaven ni nobles lletraferits ni advocats o notaris afeccionats.

El treball d'aquests pacients erudits seguia els paràmetres i criteris dels bol·landistes i mauristes del segle anterior; com en aquests, l'enemic a batre era la faula, la mitificació, la depuració de la notícia, la contrastació. "¿De qué sirven las historias si no encontramos en ellas la verdad?"⁵, havia escrit el pare Flórez, emblema de la historiografia erudita espanyola del XVIII.

Per regla general, els escrits d'aquests homes quedaven manuscrits en els prestatges de les biblioteques dels convents o rectories, d'on treien l'arsenal d'informació a partir d'altres manuscrits, que reciclaven de generació en generació. Poca cosa passava per la impremta (probablement, si més no en el cas valencià, es van editar més llibres d'aquests autors en el segle XIX que en l'anterior). Ni els erudits es plantejaven la necessitat de conèixer el procés històric, ni tampoc hi havia una necessitat social rellevant per travar o relacionar els nombrosos fets i detalls particulars que documentaven treballósament i minuciosa. La necessitat de conèixer la història, el seu devenir, fou —durant la major part del 'segle de les llums'— socialment poc rellevant: es limitava als convents, a les parròquies, i a les biblioteques i tertúlies de nobles curiosos. Ni a les universitats ni les demés escoles s'explicava història —en com no fora la sagrada i la eclesiàstica.

Val la pena recordar alguns exemples d'aquesta erudició il·lustrada —inclús a risc de simplificar la historiografia del segle XVIII. El pare Josep Teixidor (1694-1775), del convent de Sant Domènec, fou autor d'una obra portentosa titulada *Antigüedades de Valencia*, editada el segle següent. Teixidor, seguint el plantejament empíric apuntat, ordena el treball en parts. Una la dedica a la "fundación, muros, puertas, puentes y palacios". Els ponts del riu Túria i les avingudes de les que té notícia (documentada), van al costat del Palau Reial, i aquest va al costat de l'entrada de Jaume I a València, de les institucions medievals o posteriors, de les peses, mesures i monedes... Una altra part la dedica a la catedral (capella a capella, altar a altar, retaule a retaule, campanes, institucions eclesiàstiques, processons...). Una altra part, a les esglésies de la ciutat, una altra als convents, una altra, en fi, a institucions benèfiques... Es tracta d'una obra d'erudició d'abast local, molt completa,

⁵ Cit. per Manuel Alonso Moreno: *Historiografía romántica española*, Universidad de Sevilla, Servicio de Publicaciones, 1979, p. 138.

documentada, críticament construïda, però sense disposició diacrònica⁶. Semblant és l'obra de l'advocat Marc Antoni Orellana (1731-1813), titulada *València antiga y moderna*, on fa una topografia de València, carrer a carrer, plaça a plaça, i va explicant totes les coses que troba —els monuments d'ara, els que hi foren, la història de tots ells, els fossars, les institucions, els més cèlebres personatges que habitaren palaus i cases, les seues baralles, els costums de les persones, la parla... Tot es diu ple de detalls, però l'ordre és l'alfabètic: del carrer de l'"abadia de Sanct Andreu", fins el "carrer de Zorita"⁷.

Cèrtament, no tota la historiografia del XVIII era com la descrita. A finals del segle, es va gestar una concepció d'història que superava l'empirisme. Es tracta de la *historiografia il·lustrada pròpiament dita*. Comportava aquesta una nova concepció de la història i, per tant, de l'explicació històrica; el pes de la providència en el devenir històric es rebaixava tant com s'incrementava el factor humà. L'explicació històrica buscava la *interpretació* del procés històric; l'objectiu no era sols exhumar fets, calia, a més, relacionar-los, seqüenciar el procés, abastar aspectes polítics i de civilització (arts, indústria, habitants, institucions...), per integrar en l'explicació el procés històric, donant unitat a les observacions aïllades.

Fou Voltaire un dels primers il·lustrats en demanar una nova manera d'explicar la història. Es proposava escriure una història *per a ciutadans*, que poguera instruir-los i els ensenyara 'coses útils'. Voltaire se'n burlava dels llibres d'història cenyits a l'erudició, que es limitaven a narrar detalls intrascendents, encara que verídics. Voltaire apostava per la interpretació, per una història raonada, interessada en les tècniques, les arts, la indústria, els costums, la moral, a més de la política. Apostava, en fi, per pensar la història "com a filòsof i com a ciutadà". L'erudició per l'erudició, per documentada que fora, entenia que eren menudències per a entretenir nobles rancis i clergues desocupats, sense transcendència, sense utilitat. "Val incorporar —deia— els fets útils a la trama dels esdeveniments. Crec que això és la veritable manera d'escriure la història moderna"⁸.

Voltaire i altres il·lustrats (francesos, anglesos —Hume—, espanyols —Jovellanos—...) expressaven el sentir d'un nou grup social que es covava amb força: les capes burgeses, els 'ciutadans', en paraules de Voltaire. Aquestes articulaven i desenvolupaven una consciència política emancipada i nova que reptava l'ordre social de l'*antic règim*. Es gestaven —dins la il·lustració i al final d'ella— noves concepcions d'organització econòmica, social i política; es qüestionaven els fonaments socials, la monarquia absoluta, els privilegis, l'església. Naixia, en fi, el pensament liberal. I la concepció històrica es modificava.

En la mesura en que la burgesia es desenvolupava a finals del segle XVIII, es produïa una historiografia que es feia altres preguntes i buscava en la història noves reflexions. El fenomen es registrà a Espanya abans del procés revolucionari burgès (és a dir, abans del període 1808-1874), com no podia ser d'altra manera, doncs per a

⁶ Josef Teixidor: *Antigüedades de Valencia* (1767), 2 t., València, 1985, ed. facs., València, París-València, 1985.

⁷ Marcos Antonio de Orellana: *Valencia antigua y moderna*, 3 t., València, 1923, ed. facs., València, París-València, 1985.

⁸ Voltaire: "Nuevas consideraciones sobre la historia" (1744), dins *Opúsculos satíricos y filosóficos*, Madrid, Alfaguara, 1978, p. 178.

encetar el canvi revolucionari calia un determinat nivell de desenvolupament de la consciència política. Aquest no sols l'expressen els diputats en les Corts de Cadis, també el trobem en diversos camps de la producció intel·lectual il·lustrada, incloent-se la historiogràfica. El professor J.A. Maravall va estudiar amb cura la qüestió en un treball titulat "Mentalidad burguesa e idea de historia en el siglo XVIII", on ens mostra que des de finals del segle, comerciants, propietaris, magistrats, funcionaris, professions liberals, professors..., *capes burgeses* en definitiva, buscaven en la història un *sentit pràctic*: "necesitaban —escriu—, de una parte que la historia les diera cuenta de la situación y les enseñara o bien los resortes de que podían servirse o inversamente aquellos cuya acción tenían que anular; de otra parte, ella podía fortalecer su posición, poniendo en claro las razones de su prestigio y de su influencia"⁹. A aquests sectors socials no els interessa l'erudició per l'erudició, ni tampoc l'èmfasi historiogràfic per temes eclesiàstics, ni les genealogies nobiliàries, ni les històries cenyides als reis i a les corts. Eren altres els temes que els interessaven, i altres les investigacions que se'n derivaven. Es preguntaven per temes com el progrés, la decadència, la creació de riquesa i les seues causes, l'agricultura, la demografia, la indústria, les arts, els costums, la moral, el coneixement dels ressorts del poder, les institucions...

Observem que es tractava d'una nova història, elaborada de manera diferent, dirigida a un nou públic, i amb una nova funció: activar els coneixements socials i la consciència política de les *capes* promotores.

Així doncs, a finals del segle XVIII, es desenvolupava una nova concepció historiogràfica. Forner, Campomanes, Jovellanos, Capmany, entre d'altres, són alguns dels noms destacables. Entre els valencians devem mencionar a Joan Andrés (1740-1817), a Joan B. Muñoz (1745-1799) i a Juan Sempere y Guarinos (1754-1830). Però ningú d'aquests es dedicà —més que incidentalment— a la història local. El jesuïta Andrés, expulsat i resident a Itàlia, fou autor d'una voluminosa obra sobre la història universal del pensament (literatura, filosofia, ciència, història, gramàtica...), on es fa una síntesi de la matèria, tractant-se totes les cultures (xina, índia, hebrea, islàmica, cristiana...) fins la seua època¹⁰. Lluy ens trobem, per tant, del localisme. Sempere y Guarinos va escriure, entre altres treballs, una obra enciclopèdica sobre els coneixements literaris i científics de l'època de Carles III, on rebutjava l'erudició per l'erudició: "de historias y relaciones falsas, inexactas, apasionadas e inútiles de nuestras provincias y ciudades, tenemos tanta abundancia como escasez de buenas descripciones físicas y económicas"¹¹. En *Historia de los vínculos y mayorazgos* (1805), Sempere, s'assomava a l'anàlisi històrica dels factors que facilitaven o retardaven els "adelantamientos de la agricultura, basa fundamental de la propiedad de las naciones"¹². Joan B. Muñoz, en fi, fou comissionat per Carles III per a escriure una història d'Amèrica, i ho feu des de la documentació tan rigorosa

⁹ José Antonio Maravall: "Mentalidad burguesa e idea de Historia en el siglo XVIII", *Revista de Occidente*, 107 (1972), pp. 250-286; la cit. en p. 256.

¹⁰ Miquel Batllori: *Vuit segles de cultura catalana a Europa*, Barcelona, Edicions 62, 1983, pp. 128-133.

¹¹ Sempere y Guarinos: *Ensayo de una Biblioteca española de los mejores escritores del reinado de Carlos III*, Madrid, 1785, I, p. 3, cit. per M. Alonso: *Historiografía...*, 414.

¹² Sempere y Guarinos: *Historia de los vínculos y mayorazgos*, Madrid, 1805 (use l'edició de J. Rico Giménez, Alacant, Gil-Albert, 1990).

com proposaven els empírics, però interpretant el procés històric, relacionant els fets, copsant l'evolució. A la *Historia del Nuevo Mundo* (1791): "mi pensamiento —diu— es dar la Historia General de América completa en todas sus partes, autorizada con documentos originales. Una historia donde se halle unido lo moral y lo físico, lo espiritual y lo temporal, lo civil y lo literario, con todas las anexidades de estos extremos; los cuales vengan a embarazarse con tal orden, que... contribuya en gran manera a la hermosura del cuerpo, sin que éste pierda nada de su unidad"¹³.

3. *Revolució i romanticisme: la construcció d'una història nacional i liberal*

La nova manera d'explicar la història, encetada a finals del segle XVIII, acabaria per imposar-se en el segle XIX, i afectaria la mateixa història local o regional, que fins aleshores no havia notat cap canvi. Però no corregam tant. Les transformacions socials que adés esmentàvem (el triomf de la burgesia, de la revolució i del liberalisme, l'enfonsament de la societat feudal, l'aparició de l'opinió pública, l'articulació de partits, l'organització de l'estat-nació...) creaven noves condicions per a la historiografia. ¿Quines eren les característiques principals d'aquest saber? Les resumirem en quatre.

a) *La història, al servei de la consciència nacional.* En efecte, com posat de relleu Pérez Garzón y altres historiadors, la historiografia liberal tenia com a objectiu "iluminar los entendimientos de los ciudadanos por medio de su enseñanza y divulgación; sólo así se conocerían las ventajas del estado liberal"¹⁴. Era una conseqüència de la funció pràctica que havíem vist a finals del segle anterior, però ara ampliada a tota la nació. La història tenia una funció didàctica: es pretenia que arribara a tots els ciutadans. Fou introduïda en l'escola, l'institut i la universitat; es crearen càtedres, arxius, biblioteques, museus, i, òbviament, funcionaris dedicats a tot açò. Es tractava de que els ciutadans prengueren possessió de la nació on vivien, de que conegueren el seu procés històric, els seus personatges principals. La història entroncava amb el nacionalisme emergent: creava consciència nacional, requisit indispensable per a articular el mercat nacional, l'exèrcit nacional o l'escola nacional. Consciència nacional per a articular, en definitiva, la nació.

Manava el mercat. En el liberalisme, sempre mana el mercat. Es publicaven, llavors, aquelles coses d'història que podien interessar, que tenien demanda, que estaven ben escrites, que podien llegir-les amb gust els destinataris: la burgesia, les capes mitjanes, les persones cultivades. La historiografia liberal, especialment la romàntica, estava a cavall entre la literatura i l'erudició. L'explicació històrica es feia en monografies i manuals, però també en articles periodístics o en composicions literàries com novel·les històriques o 'episodios nacionales'... Un bon estil era indispensable, entre altres raons perquè la història tenia una funció instructiva, divulgadora, creadora de consciència, i calia escriure-la amb habilitat.

¹³ J.B. Muñoz: *Historia del Nuevo Mundo* (1793), cit. per A. Ballesteros Beretta: "Don Juan Bautista Muñoz: La Historia del Nuevo Mundo", *Revista de Indias*, III, 10 (1942), p. 604.

¹⁴ Paloma Cirujano, Teresa Elorriaga i Juan S. Pérez Garzón: *Historiografía y nacionalismo español (1834-1868)*, Madrid, CSIC, 1985, p. 5.

b) *La nació, subjecte històric.* Al mateix temps que es construïa una nova societat, la historiografia edificava un nou subjecte històric: la nació, el poble espanyol. Fins aleshores, el subjecte de la història era la providència o, si de cas, els reis, els prelats, els generals o els ministres. A partir d'ara el subjecte passava a ser la nació. Aquesta era considerada pels liberals protagonista de la revolució —Borrego, un historiador moderat, arribà a dir que les revolucions són grans manifestacions de la voluntat nacional¹⁵—, i, a partir d'ara, esdevenia també protagonista de la història nacional, projectant-se cap al passat... fins Viriato, Numància o Sagunt.

Sens dubte, el 'subjecte nacional' era bastant ambigu: camuflava els interessos contaposats de les classes. Tanmateix, el pensament liberal s'aferrà a ell i no seria revisat fins el segle XX. No obstant això, per als romàntics i els historicistes, els 'grans individus', les seues accions, eren claus per a entendre la història, i ho eren perquè expressaven —o podien expressar— el sentir de la nació, el geni nacional...

En resum, el protagonista de la història era la nació i els individus que canalitzaven el geni nacional. Aquest subjecte també el trobarem en les històries regionals i locals: el protagonista de la història valenciana —en Boix, per exemple— serà el poble valencià (dins d'Espanya); per a Chabret, el protagonista serà el poble saguntí (dins del Regne i de la Monarquia).

c) *L'historiador: d'escriptor a professional.* L'explicació històrica —fins aleshores bàsicament a mans d'eclesiàstics— s'esdevingué a poc a poc en un *saber de ciutadans*. Els historiadors, del segle XIX, on no falten clergues, eren predominantment escriptors, novel·listes, periodistes, polítics, advocats, metges... També eren professors d'història, arxivers, bibliotecaris o conservadors de museus, però al principi pocs. La institucionalització del saber històric —càtedres en instituts, en facultats de lletres, en l'escola de diplomàtica, places en el cos d'arxivers— s'encetà a mitjan segle, i tardà el seu temps en cristallitzar i donar fruits. Per a que la historiografia 'es professionalitzara' calia esperar a que el segle XIX es fera vell¹⁶. El prototipus de l'historiador del segle passat era l'*escriptor*: un intel·lectual, sovint capficat en la política, jurista de formació i advocat d'exercici, i també periodista; simultaniejava moltes d'aquestes professions; escrivia història, però també altres gèneres literaris. Modesto Lafuente podria ser un exemple paradigmàtic; Teodor Llorente en seria un altre, a nivell local.

Els eclesiàstics no desaparegueren, ni molt menys. Alguns —sense perdre la seua condició— guanyaren plaça de funcionari en càtedres, arxius o biblioteques. Però en general, els eclesiàstics es dedicaren a la història local, (conreant l'arqueologia, la història de l'art, el medievalisme, la història eclesiàstica...), i bandejaren la història general o l'obra d'alts vols interpretatius. En certa forma, seguien la tradició erudita del segle anterior, tot renovellant-la.

d) *L'anàlisi històrica: la particularització i la determinació dels fets.* Per als liberals, la història era l'explicació i interpretació del devenir humà. Aquest s'expressava i es feia comprensible mitjançant els fets històrics. L'historiador havia de determinar-los, observar-los, comprovar-los i relacionar-los. La història era sobretot un procés

¹⁵ *Ibidem*, p. 21.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 47-69, i José María Jover Zamora: "Caracteres del nacionalismo español, 1854-1874", *Zona Abierta*, 31 (1984), pp. 1-22.

de fets singulars; ací rau l'èmfasi de la historiografia del segle passat en la particularització. Més que no buscar *pautes* socials i històriques, buscaven fets, que òbviament encadenaven i interpretaven. El valencià Vicent Boix, que no era ningun teòric, parlava de "sucesión de hechos memorables"¹⁷. Però no era cosa sols dels historiadors regionals, en general tots compartien la mateixa concepció. Gonzalo Morón, per exemple, un dels millors historiadors generals del segle passat, deia: "el historiador debe hacer marchar de frente los hechos, los actos de la voluntad de los gobiernos y los de la inteligencia de los pensadores y filósofos; mostrar en una palabra el desarrollo social y el desarrollo individual... y referir en todo las causas y los efectos"¹⁸. Aquesta historiografia defuig de teoritzar l'explicació històrica, de pautar-la, s'hi fixa en la singularització dels fets —els "memorables"—, en els protagonistes ('el poble', 'la nació', els grans personatges —on s'encarna el geni dels pobles i nacions—, com ara reis, generals, governants, prelats...), i analitza causes i efectes.

Des d'aquesta concepció, la historiografia del segle XIX es proposava explicar les coses 'com ha passat exactament', documentadament. Es plantejaven, per damunt de tot, ser verídics i objectius en l'explicació històrica, i —segons avançava el segle—, a més, 'neutrals'. Per a fer de la història un relat 'verídic', van dotar a la disciplina d'un mètode de treball empíric i positiu que és una de les principals aportacions, i d'altra banda és hereu de l'erudició il·lustrada. Per a l'historiador del segle passat era indispensable buscar fonts documentals o materials (arqueològiques i numismàtiques).

A la historiografia del segle XIX se li sol donar el nom d'historicisme. Tanmateix —i sense entrar ací en detalls— es detecten dos moments: fins els anys setanta, coincidint amb el procés revolucionari, hom parla d'etapa romàntica, la qual sense abandonar els supostos bàsics de la historiografia il·lustrada, els enriqueix amb el nacionalisme, amb el subjecte col·lectiu nacional, amb el colorit, amb l'empatia, amb una narració històrica sovint a cavall entre la literatura i l'erudició. Però al temps que avança el segle, el colorit, l'empatia, i els 'excessos romàntics' s'atenuen, i finalment —en la producció més representativa del final del segle— s'extingeixen. La història, cada volta més, s'especialitza, requereix coneixements tècnics específics: paleografia, arqueologia... i en la narració s'evita tot el que no siga el rigor. Però, sobretot canvia l'època: no és igual escriure història en el procés revolucionari que quan aquest ha acabat. Les preguntes, els temes d'investigació, les preocupacions canvien, al temps que el mètode positiu s'imposa...

4. *La renovació de la història local i regional*

Per temes, la història local i regional fou un dels camps que més producció aconseguiren durant el segle passat. Les arrels d'aquest fenomen eren fondes. Influïa la tradició erudita i el gust per la particularització dels romàntics. Però especialment influïren les *especificitats* culturals i les *diferències territorials* d'Espanya.

¹⁷ Vicent Boix: *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, València, 1845, ed. facs., València, s.a., t. 1, p. 9.

¹⁸ Fermín Gonzalo Morón: *Curso de historia de la civilización española*, Madrid, 1841, t. 1, p. 10.

Prova d'açò és que l'organització territorial de l'estat, durant el segle XIX, sempre fou una qüestió latent. Des de les corts de Cadis s'imposà el "principi unitari", però al llarg del segle, ara i adés, fou qüestionat. La persistència del foralisme era una prova, com les temptatives federals n'eren una altra. La diversitat espanyola entrava en contradicció amb l'estat burgès del "principi unitari". La historiografia, en alguns cassos, ho expressava. Després de 1874, els renaixements regionalistes, alimentats per les diferències i, *ara sí*, de la ma de capes mitjanes i inclús de la mateixa burgesia, esdevingueren en alguns territoris espanyols —Catalunya, País Basc, Galícia i, en menor mesura, València o Balears— un aspecte característic de panorama cultural i polític dels anys de la Restauració.

A diferència de la historiografia il·lustrada, els historiadors generals del segle XIX foren molt més respectuosos amb la historiografia local i regional. Gonzalo Morón defensava la tasca i l'obra de "los historiadores especiales", autors de treballs sobre els antics regnes o sobre localitats, perquè entenia que la història general d'Espanya, la de les visions de conjunt, corria el risc de la simplificació, ja que "aunque el fondo de nuestra civilización es idéntico, todo es parcial, vario y distinto en las provincias, sin que hayan destruído esta variedad los más calculadores golpes de autoridad de Felipe II y Felipe V, y los remedios y desacertadas medidas de las épocas constitucionales"¹⁹.

La història regional o local emfatitzava les particularitats. Més que per a buscar 'diferències nacionalistes' amb la resta d'Espanya, per a l'autoafirmació de la localitat, la província o la regió. Manuel Rico Garcia, per exemple, en l'*Ensayo biográfico bibliográfico de escritores de Alicante y su provincia* (1888), començava dient que "hora es ya de que la literatura y escritores alicantinos sean conocidos y apreciados debidamente en la república de las letras"²⁰. En general, era un gènere de "patria chica", que donava entitat tant a unes províncies recién nascudes, com als antics regnes i territoris reorganitzats pels liberals, i per suposat a certs municipis que no eren capital de província (Morella, Sagunt, Dénia, Elda, Elx...). Bàsicament no hi havia cap pretensió més que la història local —o provincial o regional— dins d'Espanya²¹.

No obstant això, la 'qüestió territorial' estimulava la investigació històrica regionalista, i en ocasions en aquestes històries locals trobem, tant en l'època isabelina i el Sexenni democràtic, com en la Restauració, elements que Hobsbawm catalogaria de protonacionalistes²², els quals s'incrementen al temps que el segle avança. El cas català era el més rellevant en aquest sentit. Víctor Balaguer, en la seua *Historia de*

¹⁹ *Ibidem*, t. 1, p. 48.

²⁰ Manuel Rico García: *Ensayo bibliográfico de escritores de Alicante y su provincia* (1888 i ss.), edició de Miguel A. Auladell i altres, Alacant, Gil-Albert, 1986, p. 13.

²¹ Per exemple, Nicasio Camilo Jover, en la *Reseña histórica de la ciudad de Alicante* (Alacant, 1863, ed. facs. València, París-Valencia, 1982), a més d'explicar que el municipal és el poder més lògic de tots, esbrinava la rellevància de la ciutat en el Regne de València i en Espanya, i deia: "Alicante, colocada en los magníficos senderos que han abierto á los pueblos las poderosas manos de la libertad y de la civilización, sigue progresando en todos los sentidos, y al llegar el año 1863... es una ciudad de suma importancia a cuya prosperidad contribuyen de consuno sus novecientos sesenta y siete industriales, sus comerciantes, sus capitalistas y todos sus hijos" (p. 305). Advertim que a la prosperitat d'Alacant —segons Nicasio Camilo Jover— contribuïen totes les classes socials...

²² Veure E. J. Hobsbawm: *Naciones y nacionalismo desde 1870*, Barcelona, Crítica, 1991.

Cataluña y la Corona de Aragón (1860), escrivia coses com aquesta: "la historia particular, especial, de las diferentes nacionalidades que forman hoy el núcleo de la patria común, merece ser estudiada muy detenidamente y debe fijar la atención de los hombres pensadores"²³. A Catalunya²⁴ es va elaborar una història específicament catalana: Víctor Balaguer, Pròsper Bofarull, Antoni Bofarull... Però si a altres llocs no es va arribar tan lluny, se'n donaren passos en aquest sentit, com expressen els treballs de Vicent Boix sobre València o de Josep Maria Quadrado sobre Mallorca...

La història regional i local del huit-cents, en termes generals, aplicava la renovació metodològica liberal, el rigor i la contrastació documental, el protagonisme del subjecte col·lectiu (el 'poble' de la ciutat o territori) dins la regió i dins d'Espanya. També s'aportava la interpretació característica del moment; s'interpretaven en clau liberal les 'llibertats' municipals, l'ordenament foral, la resistència popular a l'opressió senyorial, i en fi, la revolució o els canvis que comportava l'ordre burgès es presentaven com el colofó de la història.

Com en la historiografia general, en la local i regional, trobem la mateixa evolució: una etapa primera de major èmfasi romàntic —que durà fins els anys setanta— i la basculació —des d'aleshores— cap al tremp historicista estricte, més erudit i moderat. Per a València. Vicent Boix (1813-1888) és representant paradigmàtic de la primera etapa, que coincideix amb el procés revolucionari, mentre els integrants de l'escola històrica valenciana —Danvila, Chabàs, Boronat— ho són de la segona. A la burgesia, feta la seua revolució, li arribava l'hora de moderar-se políticament i d'extirpar els 'excessos romàntics'. A la historiografia també.

5. 'L'escola històrica valenciana'

Al País Valencià, durant l'últim quart del segle XIX i els primers anys del XX, es va desenvolupar un nucli d'historiadors, coherent metodològicament, que Francesc Almarche, el 1919, va anomenar 'escola històrica valenciana'²⁵. Aquest grup, també anomenat 'escola de Chabàs'²⁶, constitueix la principal expressió de l'historicisme valencià. ¿Quí eren? ¿Què escrivien? ¿Amb quina metodologia?

a) *Els historiadors*. Els historicistes valencians foren legió²⁷. Nascuts en els anys centrals del segle, estudiaren dins el sistema educatiu liberal recentment

²³ Víctor Balaguer: *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1860, t. 1, p. 5.

²⁴ Veure, Jaume Sobrequés i Calliçó: "Les històries generals de Catalunya en el període històric de la renaixença i el romanticisme (segle XIX)", dins J. Nadal i altres: *La historiografia catalana*, Girona, Cercle d'estudis històrics i socials, 1990, pp. 19-35; P. Cirujano, T. Elorriaga i J. S. Pérez Garzón: *Historiografía...*, p. 58; M. Alonso: *Historiografía...*, pp. 413-420.

²⁵ Francisco Almarche y Vázquez: *Historiografía valenciana*, València, 1919.

²⁶ Antonio Igual Ubeda: *Historiografía del arte valenciano*, València, Alfonso el Magnánimo, 1956, p. 141 i ss.

²⁷ No tots tingueren el mateix pes historiogràfic. Manuel Danvila (1830-1906), Teodor Llorente (1836-1911), Roc Chabàs (1844-1912), Josep E. Serrano Morales (1851-1908), Josep Martínez Aloy (1855-1924), Pasqual Boronat (1866-1908) i Josep Sanchis Sivera (1867-1937) són, potser, els més destacats. A més, entre altres, deuen afegir-se: Joaquim Casañ Alegre (1843-1910), Antonio Chabret Fraga (1846-1907),

implantat. Sociològicament eren burgesos —propietaris rurals— o capes mitjanes solvents. Els més cursaren dret, la carrera —aleshores— de la burgesia (Danvila, Llorente, Martínez Aloy...), però no hi faltaren els que seguiren carrera eclesiàstica (Chabàs, Boronat, Sanchis Sivera), medicina (Chabret, Rodrigo Partegàs) o filosofia i lletres (Tramoyeres, Ibarra Ruiz). Es tractava d'advocats, polítics, periodistes, publicistes, arxivers, metges, sacerdots..., molts d'ells propietaris. "Burgesos, polítics i capellans", ha dit d'ells Pau Viciano²⁸. Políticament els més eren liberal-conservadors, seguidors de Cánovas i Silvela: Danvila fou diputat i senador; Martínez Aloy, alcalde de València i president de la diputació; Llorente, senador i cap del partit conservador provincial... Alguns eren els abanderats de la renaixença i, tots ells, regionalistes. De fet, la seua aportació erudita devem considerar-la com la vessant historiogràfica de la renaixença. Disposaven de diverses plataformes per a desenvolupar la seua tasca: l'associació cultural Lo Rat Penat, el diari *Las Provincias* i el seu *Almanaque*, la revista de Chabàs *El Archivo* (1888-1893), el Centre de Cultura Valenciana (creat per la diputació el 1915 i organitzat per Martínez Aloy).

En el moment d'activitat dels renaixentistes, el saber històric no estava gaire institucionalitzat al País Valencià. Els professors d'història dels instituts i la universitat eren pocs, i encara menys els arxivers. La facultat de lletres de la universitat de València no es va crear fins 1896, i fins 1902 no va tenir secció d'història²⁹. Així les coses, el conreu de la història regional i local es feia fora de l'acadèmia. Aquesta situació, que començà a canviar a partir dels primers anys del segle XX, ens mostra la importància de l'escola històrica valenciana.

b) *Una història erudita i documentada*. L'objectiu d'aquests erudits era reconstruir el passat valencià 'verídicament' i 'documentada': "deshacer la falsa historia de los cronicones", va dir Chabàs³⁰. El *mètode històric-crític* fonamentava l'anàlisi històrica. Almarche, reflexionant sobre el grup, ho va explicar així: aquests historiadors "consultan los archivos, acopian manuscritos, acumulan documentos, deshacen fábulas, compulsan fechas, depuran los materiales para la Historia de España, al mismo tiempo que comienzan la bibliografía y dejan bien provistos almacenes de refinados materiales para reconstruir la moderna historia, moderna en el sentido expositivo, de la ciudad y reino de Valencia, amplia y extensa, heroica y grande, no como quisieran acostumbrarnos a concebirla y verla, raquítica y pequeña a través del prisma divisional de las provincias artificiales, sin tradición ni prosapia con intento único de ser desligadas de su pasado"³¹.

La falta de reflexió teòrica la suplien en una fe cega en el document. Una vegada depurat, contrastat i compulsat, el document era la veritat històrica: la història. Açò era una ingenuïtat, perquè els documents tenen una intencionalitat

Constantí Llombart (1848-1895), Manuel Rico García (1850-1913), Lluís Minguet Albors (1851-1922), Josep Maria Ruiz de Lihory (1852-1921), Lluís Tramoyeres Blasco (1854-1920), Josep Rodrigo Partegàs (1854-1930), Francesc Almarche Vázquez (1857-1927), Pedro Ibarra Ruiz (1858-1934), Francesc Martí Grajales (1862-1920), Manuel Betí Bonfill (1864-1926), Vicent Vives Liern (1868-1930), etc.

²⁸ Pau Viciano: *La temptació de la memòria*, València, Tres i Quatre 1995, p. 22.

²⁹ Marc Baldó: "La facultat de filosofia i lletres de València, 1857-1977. Esbós històric", (en premsa en *Saitabi*).

³⁰ Roc Chabàs: "Los falsos cronicones y su influencia", *El Archivo*, t. II, quadern 5 (novembre 1887), pp. 105-111.

³¹ F. Almarche: *Historiografía...*, p. 13.

(administrativa, política, social). No reflexionar sobre aquesta va portar als nostres erudits a no poques simplificacions. Boronat, per exemple, en el llibre dedicat a l'expulsió dels moriscos, era tan fidel als documents que acabà opinant com ells; i com que els que utilitzava eren els oficials, ens va presentar l'expulsió amb idèntics arguments als que usaven els autors d'aquella: com una necessitat històrica, justa i natural, perquè els moriscos no eren espanyols per raons ètniques i religioses³².

c) *Els temes d'investigació.* 'L'escola històrica valenciana' va centrar la seua investigació en l'àmbit regional. El particularisme valencià estimulava l'estudi de l'especificitat valenciana dins d'Espanya. Roc Chabàs, el 1886, ho deia així: "nuestros esfuerzos han de tener por campo la historia del Reino de Valencia"³³. Un any després, el cap de la renaixença i del conservadurisme local, Teodor Llorente, en la síntesi que va escriure sobre la història valenciana, deia que un grup d'investigadors 'laboriosos' recuperaven materials per a escriure "la historia definitiva, externa é interna, política, civil, literaria, artística, económica y social, de este miembro importantísimo de la nacionalidad española, que se llamó reino de Valencia"³⁴. No es tractava d'oposar el particularisme valencià a la unitat espanyola, sinó d'harmonitzar el primer i la segona. Llorente entenia que València era "más dúctil y flexible que Cataluña" i que "no guarda rencor a Castilla... No piensa en restablecer instituciones que no responden ya al estado presente"³⁵. Eixe era el criteri de la burgesia valenciana.

¿Per a què, doncs, escriure història regional? Doncs per a "reconstruir el particularismo", deia el poeta i director de *Las Provincias*; per a comprendre i apreciar millor la significació valenciana dins d'Espanya. Açò ho pensaven tots aquests erudits. Pasqual Boronat, el 1901, recordava —novament— el propòsit del grup: "Verdad, fe y patria fueron siempre nuestra bandera, nuestro programa, nuestra aspiración única; al grito de '¡vixquen les glòries pàtries!' venimos trabajando hace años"³⁶.

Els temes que exhumaren foren molts i variats: qüestions d'arqueologia, de numismàtica, ibers, romans, musulmans, cristians, jueus, conqueridors, furs, repobladors, cartes de poblament, moriscos, gremis, institucions polítiques, literatura, art, toponímia, biografies, geografia. L'aspecte jurídic i institucional era el que més els interessava. Tenien una especial preferència per l'edat antiga i, sobretot, medieval. En història antiga els interessava l'origen de les ciutats —Valentia, Saguntum, Lucentum, Illice—, l'epigrafia romana i l'arqueologia paleocristiana, amb aportacions notables. Per a la història medieval anterior a la conquesta se'n beneficiaren de la col·laboració de Julià Ribera (1858-1934), un carcaixentí que era professor de les universitats de Saragossa i Madrid, que fou un dels pioners de l'arabisme i que col·laborava en la revista *El Archivo*. Destacaren l'aportació cultural musulmana, però veien aquesta societat com un mosaic desvertebrat, esmaltat d'ètnies i religions, regit pel despotisme, i en fi, estrany a la història espanyola. Foren els segles cristians de l'edat mitjana els que més els atragueren³⁷. Els interpretaren —com en

³² Pasqual Boronat y Barrachina: *Los moriscos españoles y su expulsión*, València, 1901 (ed. facs. Universidad de Granada, 1992), t. I, p. 396.

³³ R. Chabàs: "Nuestro programa", *El Archivo*, t. I, 1 (maig 1986), p. 1.

³⁴ Teodor Llorente Olivares: *Valencia*, Barcelona, 1887, pp. 192-193.

³⁵ Ibidem. id.

³⁶ P. Boronat: *Los moriscos...*, t. II, p. 428.

³⁷ Veure P. Viciano: *La temptació...* p. 97 i ss.

l'època romàntica— en clau *liberal*, com ens mostra l'obra de Chabret, qui, per exemple, emfatitzava la 'llibertat' urbana contra la tirania senyorial i la defensa de l'autonomia municipal contra els reis que la retallaven. Però, a més, en l'època medieval cristiana buscaven les arrels de la identitat i l'especificitat valenciana, mitificant-se personatges (Jaume I, Vinatea...) o institucions (els furs). El diari republicà *El Pueblo*, el 1907, feia sarcasme de "la pretensión de hacer creer a la multitud que los fueros... eran modelo de libertad"³⁸. L'època moderna també va merèixer monografies i aportacions, especialment les Germanies i l'expulsió dels moriscos. L'explicació s'integrava en el marc de la Monarquia. Per exemple, l'expulsió dels moriscos —estudiada a fons per Danvila i Boronat—, era interpretada en clau nacional espanyola: era 'inevitable' degut a la impossibilitat d'assimilació dels integrants d'aquella raça en la nacionalitat espanyola³⁹. Pel que fa al segle XVIII, a més del discurs sentimental de l'abolició dels furs, advertiren el creixement i s'hi fixaren en el grup il·lustrat valencià, biografiant alguns erudits com ara Marí (estudiat per Boronat)⁴⁰ o Balmis. La història contemporània els interessava menys. Açò els separava de la historiografia romàntica que havia tractat temes com la guerra d'independència, els guerrillers, el carlisme, el constitucionalisme... Vicent Boix, historiador liberal i romàntic, confessava que la primera intenció per a escriure la *Historia de la ciudad y reyno de Valencia* (1845) era mostrar la importància dels valencians en la revolució burgesa espanyola⁴¹. Però durant la Restauració, sota el signe del moderantisme i l'efervescència regionalista, als historiadors renaixentistes els interessaven més altres èpoques: la foral. Més que parlar de la revolució, com feia Boix, parlaven dels efectes d'aquesta: del *creixement capitalista*, del progrés, colofó de la història. Chabret, com de seguit veurem, era un bon exemple d'açò.

e) '*Imparcialitat*' i *justificació del poder*. El propòsit de 'l'escola històrica valenciana' era escriure una història, documentada i imparcial. Consideraven que la seua investigació estava al marge de les ideologies i de les opcions polítiques. 'La veritat' de les coses històriques la trobaven als arxius o a les runes. Tanmateix acabem de veure que es mitificava Jaume I, o que els furs es captaven en clau regionalista i liberal, o que l'expulsió dels moriscos s'explicava com a inevitable, justa i natural, o que —en general— renunciaven a tractar la política del segle XIX però no el creixement. En poques paraules, ens presentaven una narració històrica *d'apariència neutra*, però de fet el que feien aquests historiadors —implícitament, sino explícita— era justificar el poder i donar-li armes ideològiques.

6. Chabret i la historiografia valenciana

Per a acabar faré algunes consideracions sobre l'obra historiogràfica de Chabret, procurant no repetir aspectes ja tractats⁴².

³⁸ Cit. en P. Viciano: *La temptació...*, 106.

³⁹ Boronat, per exemple, explicava que l'expulsió la demanava "la nación, ansiosa de completar el desquite iniciado por Pelayo". Veure nota 36.

⁴⁰ Antonio Mestre Sanchis: "Reflexiones sobre el influjo de Vives en el reformismo del deán Martí", *Estudis*, 23 (1997), 253-268.

⁴¹ Veure la introducció de V. Boix a la *Historia de la ciudad...*

⁴² Veure nota 1.

a) *Particularisme local i regionalisme*. El llibre que Chabret va escriure sobre Sagunt, és un exemple, i dels millors, de la història local de l'època. El tret bàsic, ja posat de relleu per Pau Viciano, és la recerca del particularisme de la història de Morvedre, dins del contexte històric valencià i —afegiré jo— també espanyol⁴³. Açò s'evidència des de la primera línia del llibre: quan recorda que Sagunt “iluminó un día á la Iberia con los vivos resplandores de su glorioso incendio”⁴⁴. El llibre rastreja, de l'antiguitat al segle XIX, la rellevància de Sagunt en la història espanyola i valenciana, i, a més, l'especificitat local. Les particularitats de Morvedre que ens exhibeix, no sempre tenen la mateixa entitat en l'anàlisi que es fa, depenen —com tot en Chabret— de les fonts, dels documents, i prenen entitat a partir de Jaume I. Especialment dins del Regne. Però, a més, en aquesta obra i en altres, Chabret mostra la sensibilitat regionalista i renaixentista expressada. *Sagunto...* interpreta la conquesta cristiana com “la hora de la redención para este hermoso cuanto desgraciado país, víctima de tantas y tan tiránicas dominaciones”⁴⁵; Jaume I era un rey “mágico y casi sobrenatural” que “sacó á nuestra patria de la postración”; la pèrdua dels furs era dolorosa per a la identitat valenciana: “empézaba a desmoronarse el gran edificio de los fueros y en sus ruinas se sepultaron nuestras glorias”⁴⁶.

b) *Empirisme*. Chabret era coherent amb la metodologia historicista. Basta mirar qualsevol treball seu per a trobar l'exhumació de ‘documents justificatius’ —dit així—; o la recopilació, descripció i anàlisi de vestigis arqueològics o artístics; o l'erudició detallada de personatges, edificis, carrers i barris, runes, convents. Chabret, sempre que pot, cita un document o un monument. Aquest empirisme, tanmateix, el portava —sovint— a no superar la descripció. Si agafem com a representativa de la seua obra històrico-religiosa⁴⁷ el treball que dedica al convent de Santa Anna⁴⁸, veurem que Chabret fa tot un desplegament d'erudició: rigor, mètode crític, recerca de documents... Però es limita a açò. Ens conta les tribulacions de l'erecció del beateri, però no se li acudeix abordar les raons —socials, religioses— de perquè fou instituït; ens diu com es regia econòmicament al llarg dels segles⁴⁹, però no va més enllà; no es planteja res sobre la tipologia social de religiosa se'n derivava de la dot requerida, ni sobre les causes i efectes de l'amortització, ni sobre les raons de la desamortització —que tan afectaria la vida de la comunitat tractada—, ni a qui van anar a parar les terres, cases i censos del convent. Chabret es limita a descriure i

⁴³ P. Viciano: “Medievalisme i història local: l'aportació d'Antoni Chabret”, *Braçal*, 14 (1996), 25-35.

⁴⁴ Antoni Chabret: *Sagunto. Su historia y sus monumentos*, Barcelona, 1888, t. I, p. V.

⁴⁵ *Ibidem*, t. I, 209.

⁴⁶ *Ibidem*, I, 387.

⁴⁷ Reeditada el 1981. Veure l'estudi que sobre ella fa Josep Martínez Rondán: “L'obra religiosa d'Antonio Chabret i Fraga”, *Braçal*, 14, pp. 55-75.

⁴⁸ A. Chabret: *Historia del convento de las religiosas del Pié de la Cruz y Santa Ana de Sagunto*, Sagunt, 1903.

⁴⁹ Antigament —ens diu— les monges, en ingressar, aportaven una dot de 380 lliures valencianes “para atender á sus alimentos”. A partir del segle XVII es va substituir la dot en metàl·lic “por bienes raíces”, als que s'afegiren llegats testamentaris. El convent, llavors, començà a posseir finques rústiques, urbanes i censos, i va conèixer una etapa d'esplendor (amb reformes al claustre, l'església i l'hort). Al segle XIX fou desamortitzat, i des d'aleshores les religioses “vense obligadas al tiempo de su ingreso... á presentar una dote de veinte mil reales en metálico para que responda á la pensión de una peseta para el sostenimiento de la imponente”. *Ibidem*, 20-21.

documentar el que afirma. En el treball que dedica a *L'Espill* de Jaume Roig⁵⁰, Chabret exhuma el vocabulari mèdic i descriu els coneixements i la pràctica mèdica del segle XV, segons els expressa el *Llibre de les dones*. Més que intenció d'interpretar, té intenció de descriure: les infermetats mencionades per Roig, els medicaments i els agents terapèutics, la higiene, el curanderisme... També Chabret se'ns mostra erudit, rigorós i detallista, però descriptiu, en "La necrópolis saguntina"⁵¹, i en molts passatges del seu llibre principal, *Sagunto*... En aquest dedica tot un volum als monuments i als documents: arqueologia, edificis religiosos, civils, "fills" importants de Sagunt (de l'època romana al guerriller Romeu), institucions i documents. Tot es desmolla ordenadament, però no s'integra en la síntesi històrica⁵². L'empirisme, en Chabret i, en general, en l'historicisme, difuminava la reflexió social, la problematització de la matèria històrica. Bastava determinar, particularitzar i documentar els 'fets històrics' ("los sucesos", diu Chabret), no plantejant-se altres qüestions. Evidentment, açò tenia una connotació ideològica precisa —moderada—, contra la que s'alçaven, a finals del segle, historiadors d'una altra factura, d'una altra tendència...⁵³.

c) *La pretesa 'imparcialitat' i el conservadorisme*. "En la última guerra civil —diu Chabret referint-se al Sexenni democràtic— hemos visto por nuestros propios ojos todos los horrores y todas las desventuras de nuestra patria, oprimida y ensangrentada por los desvaríos de uno y otro bando: pero... ¿quien pone la mano en [las llagas] sin encrudecerlas? Dejemos, pues, que vuele el tiempo y se apague la pasión política, para que otro escriba nuestras fratricidas luchas con la calma y medida que exige la imparcialidad de la historia"⁵⁴. La declaració de propòsits de Chabret és retòrica. Qui diu no voler posar la ma en les nafres i omiteix tota referència al Sexenni (per a no vol ferir sensibilitats), immediatament ens narra breument el colp d'Estat de Martínez Campos en Sagunt, en desembre del 1874, i considera que Alfons XII "pacífica", opinió que, sens dubte, no compartien els vençuts. Encara que Chabret té el propòsit de mostrar-se 'imparcial', cèrtament no ho és. En el mateix capítol 31, elogia el general Elío, que practica una repressió de debó "en los calabozos del castillo de Murviedro". Poques pàgines després comenta un fet de 1823. Un carlí (Sampere), vol averiguar qui dels 400 liberals empresonats al convent de Sant Francesc de Sagunt ha assassinat un frare del Puig, ha robat els vasos sagrats i ha maltractat els continguts d'aquests. Ningú en sap res, ni tan sols torturant sospitosos. Sampere sorteja i afusella indiscriminadament. I Chabret justifica Sampere: "quiso averiguar los autores del atentado y castigarlos como merecían".

d) *El segle XIX: el bandejament de la política*. Ja hem dit que aquests historiadors, en arribar al segle XIX, prefereixen parlar del progrés més que de la revolució. Temen mesclar la història amb la política. Si en Chabret el tractament del creixement capitalista de Sagunt és perspicaç, l'enfocament dels canvis polítics és molt

⁵⁰ "Jaime Roig como médico, en su libro 'Spill o Libro de les dones'" (1905), recollit en *Braçal*, 14, pp. 97-112.

⁵¹ "La necrópolis saguntina" (1907), recollit en *Braçal*, 14, pp. 88-96.

⁵² Aquesta concepció de repertori documental, monumental i biogràfic es sembla al que hem vist en Teixidor o Orellana. El pes de l'erudició il·lustrada, renovellada per les concepcions i mètodes del segle XIX, influïa en el nostre autor i altres com Boix o Chabàs.

⁵³ El grup krausista, on cal citar Rafael Altamira.

⁵⁴ Chabret, *Sagunto*... I, 491.

pobre. Vejam-ho. S'acaba el segle XVIII, és el regnat de Carles IV. Chabret ens conta que la família reial visita Morvedre, ens parla de les celebracions i en diu que poc després esclatà la revolució. Vet-ne ací les causes: "Pronto comenzó una serie de *desventuras* para la patria, que fue víctima inconsciente de la sagacidad y planes de Napoleón, a quien la *fortuna* le había concedido el dominio sobre los reyes y las naciones. Decidió apoderarse de España..."⁵⁵. Observem les causes que aporta: a més dels plans de Napoleó, "las desventuras", "la fortuna". És a dir: la contingència, la casualitat. Probablement a Chabret no li faltaren llibres ni lectures, incloses les d'historiadors moderats. El polític i historiador nascut a Elda, Juan Rico i Amat (1821-1870), el 1860, havia publicat la coneguda *Historia política y parlamentaria de España*, on, entre altres raons, explicava la guerra 1808-14 com una sublevació popular: "los pueblos que son dignos de su nacionalidad e independencia se salvan ellos sólo cuando se ven abandonados"⁵⁶. Rico plantejava aquest comportament com una 'pauta' històrica que es donava sempre que als pobles arribava l'hora de la independència i la llibertat, i argumentava que havia passat a Anglaterra, França, els Estats Units i països d'Amèrica del sud... Aquesta explicació no sols era un lloc comú quan Chabret escriu, sinó —a més— estava mitificada: s'havien encarregat de fer-ho així els liberals (el 2 de maig, el Palleter...). I el mateix Chabret va contribuir en el seu interès per Romeu, el guerriller local. Tanmateix, Chabret, en el seu llibre, bandejava el protagonisme popular. Donava detalls sobre la guerra⁵⁷ però no li interessava interpretar-la. Inclús quan es proclama la Constitució de 1812 a Sagunt, ens diu quin dia es fa, si posaren placa de pedra o no, la festa que organitzaren, les autoritats que participaren, qui va parlar... Però si les reformes de la Constitució afectaven la vida dels veïns de Sagunt o no, no li interessa gens. Chabret, es limita al document, a dir-nos amb pèls i senyals detalls: "se pusieron de acuerdo las autoridades civiles y militares de la localidad y procedieron a la colocación de la piedra de la Constitución sobre la casa del Ayuntamiento, que lo era entonces la actual Caja de Ahorros. Aplazóse el acto solemne... para el día de Pascua del inmediato mes de Abril, la cual se llevó al efecto con gran aparato, pronunciando un discurso alusivo a la ceremonia Don José Galmés. Las fiestas que se celebraron para solemnizar tan fausto acontecimiento duraron ocho días, entregándose el vecindario, sin distinción de colores políticos, a la expansión de las diversiones que no escasearon..."⁵⁸. Aquesta renúncia a l'acció política —al subjecte col·lectiu, al capdavant— no es limita al segle XIX (on és paradigmàtica), sinó també s'expressa en altres moments històrics del llibre que comentem, encara que sense tanta simplificació⁵⁹.

⁵⁵ *Ibidem*, I, p. 456.

⁵⁶ Juan Rico y Amat: *Historia política y parlamentaria de España*, Madrid, 1860, I, 107.

⁵⁷ Per exemple, les bateries de Suchet quan posa setge a Sagunt ("6 obuses de á 6 pulgadas", "2 morteros de á 8" ...)

⁵⁸ Chabret: *Sagunto...* I, 484-485.

⁵⁹ Per exemple, les causes de les Germanies. Trobem ací "las desventuras" del 1517: riuada, pesta, llagosta; un llaurador de Xirivella que veu visions apocalíptiques; un frare franciscà que diu que la pesta és un càstig de Déu per la immoralitat; una turba de "plebeyos" que es prenen la justícia per la mà; una ciutat —a causa de la pesta— sense autoritats i uns gremis armats i excitats... La conflictivitat social s'intueix, però no s'explicita. Els individus i les idees tenen el protagonisme de l'acció històrica. Així, Joan Llorens "inspiró la idea de la Germania" (*Ibidem*, I, 335).

d) *La preocupació del progrés material.* Molts historiadors de l'escola històrica valenciana estaven interessats pel foment. Chabret era un clar exemple. En efecte, en el llibre *Sagunto...* va escriure referint-se al segle XIX: "la agricultura saguntina toma nuevos rumbos y conquista marcadísimos progresos. La variedad de frutos de esta zona sufre una revolución completa, y desde entonces [mitjans de segle] se reduce casi exclusivamente al cultivo de la vid que rinde por sí solo pingües beneficios. Este cultivo se ha extendido por todo el término, y el agricultor saguntino ha demostrado su inteligencia y buen gusto en la distribución de variedades"⁶⁰. Com a factors del progrés, Chabret veia "la inteligencia del agricultor saguntino", la fundació d'una societat vitivinícola, la inauguració d'una estació enològica, l'aplicació de la ciència i la tècnica a l'agricultura "que bien pronto haría desechar rutinas", la participació dels vins de Sagunt en certàmens i, sens dubte, les obres d'infraestructura: "las carreteras y muy especialmente la línea de ferrocarril del litoral, que pone a Sagunto en relación directa con las principales capitales de España, y por donde se da salida con la mayor rapidez a los vinos y excelentes uvas de mesa... para exportarlos al extranjero". No faltava, en aquest repàs, la fundació de la Caixa d'Estalvis i Socors de Sagunt. L'única cosa que no veia darrere de l'agricultura comercial del Camp de Morvedre eren les noves relacions socials de producció (però açò, al segle XIX, no ho veia cap historiador). El geni dels saguntins —acompanyat de les institucions i els prohoms— esdevenien en el nostre autor el subjecte històric.

Com els millors erudits de la burgesia restauracionista, el saguntí projectava cap al passat les preocupacions sobre el progrés material i les infraestructures. El treball sobre les *Vías romanas de la provincia de Castellón de la Plana* (inèdit fins fa pocs anys) no sols evidenciava els seus coneixements i capacitat com a arqueòleg i historiador de l'època romana, conjuntament fonts diverses, sinó que s'hi fixava en un dels basaments de l'imperi: les vies⁶¹. Qui tanta importància donava al ferro-carril de la seua època, no era estrany que es preguntara pels camins romans. També al seu llibre *Sagunto...*, valorava, *segle a segle*, el progrés de la ciutat estudiada i les 'activitats particulars'. Al capítol al segle XV, per exemple, ens comenta les activitats econòmiques: "envase y transporte de caldos", introducció de matèries primeres, "importància [de] las alfarerías", "celo desplegado por los saguntinos en lo concerniente á riegos, base principal de la agricultura de la localidad", etc. Al segle XVII, en fi, parla de la 'decadència de la vila': plagues de llagosta, epidèmies de *granyola*, "sequía pertinaz", excessos de pluja, misèria per als "pobres labradores", enfonsament de l'agricultura, l'artesanía i el comerç, ineptitud dels governants de la Casa d'Austria... Aquesta crisi —ens diu— es produeix malgrat els esforços dels jurats de Sagunt per a dur endavant "cuantas mejoras creían necesarias para el beneficio de los particulares". Per al segle XVIII, "el dato más elocuente es la estadística", ja que la població es duplica a causa de la "sabia administración" dels ministres de Ferran VI i Carles III i "al floreciente estado de la agricultura saguntina"⁶².

⁶⁰ *Ibidem*, I, 495.

⁶¹ Veure Ferran Arasa i Gil: "Les vies romanes en l'obra de Chabret", *Braçal* 14, pp. 37-54.

⁶² Chabret: *Sagunto...*, I, 329 i ss.; 397 i ss.; 452 i ss.

